

KARACADAĞ

G-7

KARACADAĞ

Diyarbakır Halkevi Tarafından ayda bir Çıkarılır

Tarih

Etiler ve Diyarbakır

Seyfi Alpan

Bu yazımda da Eti devletini Diyarbakır üzerindeki egemenliği bakımından kısaca anlatacağım. Bu sebeple Etilerin siyasal tarihlerine temas edeceğim :

Etilerin birleşerek meydana getirdikleri Eti İmparatorluğunun kökü Kızıl ırmağın kıvrımı içinde idi. Paytahtıda Hatusas (Boğaz köyü) idi. Eti devletini kuran ilk hükümdarın ismi «Flabernas» dır. Bundan sonra Hatusil I. ve Murşil I. ve Murşil II. isimdeki kraları görüyoruz. Murşil. I M. E. 1840 — 1780 tarihlerine doğru Halebi ve Babilonyayı zapt edenken yolları üzerine düşen Diyarbakırda işgal etmiş ve kendi arazisine katmıştır. Diyarbakır bir çok defa Etilerin ve Eti devleti ile çarpışan hükümetlerin ellerine geçmiştir .

Eti Krallarından Subbiluliyuma da (M. E. 1380) Anadolu içinde rahat durmayan kabileleri susdurmuş ve Fıratın Doğu tarafına geçmiş ; Suriyenin kuzeyindeki küçük

prenslikleri mağlup etmiştir. Bu mağlubiyetten sonra 20 sene geçmiştir. Bu zaman zarfında Suriyede hazırlanmış ve kuvvetlenmiştir. Lâkin Eti orduları yine Suriye üzerine hareket etmiş ve ilerlemiş , Mısırlıların hiç bir mukavemetine uğramadan Şama kadar ilerlemiştir (1)

İşte bu sıralarda Mısır fir'avnunu Amenofis IV ölmüştür. Fir'avnun karısı Etilerde oğlu olmadığından memleketteki karışıklığın önünü almak için koca olarak bir prens istemiş ve gönderilmiştir . Fakat Mısıra gönderilen bu Türk beyine sui kast yapılmıca Subbiluliyuma kızarak Suriye içinden geçerek Mısıra kadar gidiyor ; ve Mısırlı istilâ ediyor . Bir çok esir alıyor ve musalaha yapıyor. Bundan sonra tekrar Etiler Fırat tarafla-

(1) Bu durumdan sonra Subbiluliyuma bizat gelmiş halep ve kargamışa oğullarını (Bijaslis, tilibunus) yerleştirmiştir.

rına dönüyor . Subbiluliyuma oğlu Bijasilise Asurlular tarafından zapt edilen Mittani kıt'asını zapt ettiriyor, Diyarbakır önlerine kadar ilerliyor .

Subbiluliyuma öldüğü zaman (M.E. 1350) devleti için önemli ve kuvvetli esaslar koyduğundan topraklar için «Unutulmaz ata» olmuştur .

Subbiluliyuma dan sonra oğlu Murşil II geçti saltanatın ilk on senesini Küçük Asyada muharebe etmekle geçirdi. Bu harpler bilhas- sa gaşkala (kızılırmak — karadeniz arası) Kilikya (Arzaova) Pamfilya (Antalya) arazisinde geçti.

Murşil II yi saltanatının dokuzuncu senesinde Ankuva (Ankara) da görüyoruz. Sonra ordusile küçük Asyanın doğusuna ilerleyerek Azzi (Erzurum tarafları) kıt'asında mazaferiyet kazantıyor; ve Batıya doğru ilerlemiş olan Asurlular üzerine giderek dicleye kadar yürüyor, ve Diyarbakır havalisini tekrar eline geçiriyor.

Murşil II bizzat ordusunu Bala kıt'asına (Bitinya, Paflagonya, Frikya) göndermiş ve bu arazileri egemenliği altına alarak, askeri garnizonlar teşkil etmiştir.

Murşil II öldüğü zaman birbiri arkasına saltanat süren (M.E 1320 — 1265) iki çocuk bırakmıştır :

Muvatalla ve Hatuşil III.

Suriye ve anadolu muvatallanın egemenliği, Kıbrısta himayesi altında idi Muvatalla Mısırla yaptığı muharebelerde bir çok Mısır Prenslerini himayesine almıştır.

Mısır fir'avnu Remses II ile Muvatalla arasında ve hiç bir tarafın kat'i netice elde etmediği, mevzu- umla alakadar olmadığı için izahına lüzum görmediğim Kadeş meydan muharebesi olmuştur.

Hatuşil III hükümdar olunca Mısırlılarla Muvatalla zamanında başlamış ve fakat kat,i netice alınmamış olan Kadeş meydan muharebesi M.E. 1270 tarihine doğru Mısırla tedafüi ve tecavuzi ittifak muahedesi yaparak bitirdi. Bu muahedenin bir sureti çivi yazı ile Boğaz köyde diğer sureti Hiycroğ- lif ile Teptedir (2) Hatuşil III Kaldelilerle iyi geçinmiştir. Hatuşil asıl tehlikenin Asurlular tarafından geleceğini anlamıştı. Asur Kralı Salmanasar I. doğudan Eti ülkesine tecavüz ediyor ve kuzeyde Eti ordularile karşılaşiyor; tam meydan muharebesi olacağı anda Hatuşil III ölüyor, muharebeyi Asurlular kazanıyorlar (M.E. 1279 — 1255).

Hatuşil den sonra oğlu Dudhaliyas III. Eti hükümdarı oluyor. Dudhaliyas anası Kız ovalı (Samsunun güneyinde) Putuşapanın teşvikile Mısırlılarla dostane temaslarda bulundu. Bu münasebet Asurluların ilerlemelerine karşı yapılmıştır. Eti hükümdarı Dudhaliyas III büyük kızını Mısır fir'avunu Ramses II ye verdi (M.E. 1266) Dudhaliyas III müttefiki Amurru Krallığını Asurlularlat icaretten ve münasebet tesis etmekten men ediyor.

Bundan muğber olan Asur Kralı Etilerle harbe başlıyor. Netice Asurlular galebe çalarak Etilerden 28000 esir alyorlar. Dud-

(2) Bu muahadenin neticesinde mısırlılarla etiler arasında tampar hükümet olan amurru krallığı etilerin itaatında kaldı.

halyas III ihtiyarlığı dolayısıyla M.E. 1230 da saltanatı oğlu Arnundası bıraktı. Arnundas Asurlularla Kaldeliler arasındaki muharebelerden istifad eederek Kargamış ahyor. Daha yukarıda bulunan Diyarbakır taraflarına doğru yürümek üzere iken batıdan Torlar M.E. 1200 de önce Yunanistan sonra Ege denizindeki adaları işgal ediyor, buralarda bulunan halk Anadolu içine akınlar yapıyorlar, her tarafta büyük karışıklıklar çıkıyor, neticede Eti imparatorluğu tarihe gömülüyor.

Fakat, yalnız Diyarbakır taraflarında bulunan Etilerin Komuk kolları uzun müddet Asurlularla çarpışmıştır.

Şimdi birazda etilerin Komuk kolları hakkında malumat vererek mevzuumuza nihayet verelim.

Diyarbakır taraflarında tarihten çok evvelki zamanlarda yaşayan Eti kollarına konuk Türkleri yaşadıkları yerlerde konuk denilmekte idi. Konuk eli doğudan Fıratı geçerek Maraş yanlarına varmakta ve batıda Batman çayını aşmakta idi. Kuzeyde Diclenin yukarı kıyılarını ve bütün Diyarbakır Vilâyetini alını içerisine almakta, güneyde Viranşehir ve Derik den daha aşağı inmekte idi. (3)

M.E. 600 tarihlerinde konukları zaiflamağa başlamışlardır. Bu sebepten Elceziredeki bir çok yerlerini Asurlular işgal etmeğe başlamışlarsada Diyarbakır tahkim edilmiş kaleleri sayesinde uzun müddet mukavemet etmiştir. Komuklar M.E. 602 tarihlerine kadar ülkelerinde egemen kalmışlar

ve bu tarihten sonra Asurluların boyunduruğu altına girmişlerdir.

Hülasa: Sümerlerden sonra Diyarbakır ve havalisinde Eti Türklerinin egemenliğini görüyoruz Binaenaleyh Diyarbakır Vilayeti tarih bakımından tetkike değer çok kıymetli eserleri havi bir şehirdir.

Lise coğrafya öğretmeni

Seyfi Alpan

(3) Konukların ülkeleri içindeki şehirlerden başlıcaları Derik, Milyat Nuseybin gibi,

Diyarbakır Kitabeleri

Yazan : S. Savcı

Bölüm 2

Mervanilere ait kitabeler

Bu bölümde Mervanilerden birinci hükümdar Ahmet ibni mervana ait yazıları yazıyoruz.

Kitabe No 8.

Besmele. Mimma emere biamilihi ve biraihi vel infaku aleyhi min malihi ibtıgae sevabillaahi ve zilleti ra metihi mevlâna el emir esseyyid lecellel mansur izzüislâm sadeddin nasrul-devle ruknül-mille ve mecül-ümme şerefül-ümera Ahmed bin mervan fi bidayeti velidihi el-emir saduddevle ebül-hasen muhammed etalellahü bekahüma ve eyyedde mulkehüma ve cara zalike alâ yedey el-kadı ebi ali elı hasan bini ali bini ahmed el-midî. senetü seba ve selâsine ve erbaamie . vel-benna nasır bini cüneyd (1)

Bu kitabe Ahmed ibni mervana ait olup şehrin cenubu şarkisinde ki yüksek, büyük burcun üzerinde beyaz taşlar üzerine çok güzel bir küfi ile yazılmıştır.

Kitabe No 9 .

Ecell el-müeyyid el-mansur izzül-islâm sadüddin nasrul-devle ve ruknül-mille ve işrine

ve arbae m.e. Ve cera zalike alâ yedey amilihi ebi tahir el-allâf taıt bini Sehl.

Bu kitabe Ahmed bini mervana ait olup Keçi burcu denilen burcun kapısı üzerinde bulunuyordu. İki satırdan ibaret olan kitabenin yarısı düşmüş idi. geriye kalan kısımlarda bir senedenberi göze çarpmamaktadır.

Kitabe No. 10

Besmele. Mimma emere bi amelihi el-emir el-seyyid el-ecell el-müeyyed el-mansur izzul-islâm sadel-din nasrul-devle ruknül-mille mecd el-ümme şeraful-ümerra Ebu Nasır Ahmed ibni mervan Etal allahü bekahü ve edame sultanehu Fı şühur seneti selâse ve işrine ve erbea mie. Ve hasbiyellah ve nimel vekil ve....

Çifte havuzlar mevkiinin yukarısındaki çok yüksek ve çok geniş olan burcun üzerindeki bu kitabe Almet ibni Mervana aittir. İki satırdan ibarettir. Beyaz taşlar üzerine bozuk bir küfi ile yazılmıştır. Son kelime yoktur, yerine bir taş bırakılmıştır.

Kitabe No 11 .

Besmele. Mimma Emere biame-lihi vel-infaku aleyhi mimmalih

(1) Habib gibi de okunabiliyor.

mevlana el-emir el-seyyid el-ecell el-mansur ve izül-islâm ve sad el-din ve nasır el-devle ve ruknû el-mille ve mecd el-ümme şerafü el-ümera Ebi Nasır Ahmed ibni mervan Etal allahü bekahü ve cera zalike alâ yedeyil-kadi ebi Ali el-hasen bini Ali bini Ahmed **Al-Amidi. Fi seneti Erbea ve erbaine ve erbea mie. Vel-benna Nasır bini cüneyd.**

Bu kitabe de Mardin kapısının şarkında beşinci burcun üzerinde küfi bir yazıdır. Taşları beyaz ve yazısı muntazamdır. Bu kitabe diğerleri gibi Ahmed ibni Mervana aittir. Baş tarafında kabartma bir heykel varsada seçilecek derecede değildir.

Kitabe No. 12

Besmele . . İnnema yamuru mesacidallah Ayeti kerimesi.

Besmel . Haza ma tetavvaa (Üç dört kelime aşınmış, okunmıyor.) tekarruben ilallahî tealâ ve ilâ nebiyyihî Muhammedin Sallallahü aleyhi mevlânâ el-emir el-seyyid el-ecell el-müeyyed el-mansur izzül-islâm sad el-din nasır el-devle ve behâü el-mille ve mecdül-ümme şerafül-ümera ebi nasır Ahmed ibni Mervan etale allahü fil-izziddaim bekahü ve (okunamadı) sultanehu ve (okunamadı) adâihî zalike alâ yedeyil-kadi elkecell ebi nasır Muhammed bini Muhammed bini cehir edamellahü be mekinetin fi zülhicce seneti seb'a ve erbaine ve erbeamie .

Kitabe Dağ kapısının iç tarafın kapının üstünde ve iki tarafında yazılıdır. Bunun üst tarafı Ahmed bini Mervan tarafından bir

camii olarak yaptırıldığı söyleniyor. Baştaki Ayet te bunu teyid edecek işarettedir. Yazının bir kaç yeri dikkatsizlik yüzünden yıpranmış ve aşınmıştır .

Tercemeler

Kitabe No. 8 in tercemesi

Besmele. Ümeranın şerefi, ümetin mecdi, melletin rüknü. devletin yardımı. dinin saadeti, islâmın izzeti, Allahın yardımını görmüş, büyük ve ulu efendî beyimiz Ahmed ibni Mervanın emirleri cümlesinden olarak, masrafı kendine ait, Allahtan sevab dileyip rahmetini diliyerek yaptırıldı. Oğlu emir Ebil-Hasan Muhammedin Vilâyetinde (Allah ömürlerini uzun ve mülklerini tezyid etsin). Bu iş kadı Ebi Ali Hasan bini Ali bini Ahmedî Âmidinin nezaretinde cereyan etti. Sene 437 Mimarı Nasır bini cüneyd dir.

kitabe No 9

. . . ulu sanlı , sanı onanmış , islâmın izzeti dinin saadeti. Devletin yardımı, milletin rüknü ve 420. . . bu iş Sehl oğlu vali Ebi Tahir Allâf Tait in nezaretinde cereyan etti..

kitabe No. 10

Efendimiz ve ulu beyimiz, şanlı ve Allahın yardımını görmüş, islâmın izzeti, dinin saadeti, Devletin vardımı (1) milletin rüknü, ümmetin mecdi, ümeranın şerefi Mervan Oğlu Ahmed, masrafı kendine ait olmak üzere Cenabi hak-

(1) Bu hükümdarlar devleti hilâfet makamı olarak tanımışlardır. Netekim artiklarda (Zührülhilâfe) tabiriile bu bağışlıklarını göstermektedirler.

kın sevabını rica, ve rahmetini dileyerek. oğlu Emir Sa'düddeve Ebulhasen Muhammedin vilâyetinde bunun yapısı işine emretti. Allah her ikisinin varlıklarını uzun etsin. ve mülklerini te'vid buyursun. Bu iş Kadı Ebi Ali El-Hasen bini Ali bini Ahmed el-âmidinin idaresinde yapıldı. Sene 437 Mimar cüneyd oğlu Nasir. (cüneyd habib gibi de okunuyor.

kitabe No. 11

Efendimiz ulu beyimiz şanlı ve Allahın yardımını görmüş islâmın izzeti, dinin saadeti, milletin rûknü, ümmetin mecdi, ümeranın şerefi, nasrın babası Nasruddeve (2) Mervan oğlu Ahmed Masrafı kendine ait olmak üzere bunun yapısını emretti. Allah varlığını uzun etsin. Bu iş Amidli (Diyarbakırlı) Ahmed oğlu Ali nin oğlu ve Ali nin babası kadı Hasen idaresinde cereyan etti. Sene 444. Mimarı cüneyd oğlu Nasir dir .

kitabe No 12.

Besmele. Ayeti kelime. . . Besmele. Kendi arzusu ile bir hayır kazanmak üzere. Allaha ve Peygamber Muhammed Salat ve selâm üzerine olsun) yaklaşmak üzere Efendi Ulu beyimiz şanlı, ve Allahın yardımını görmüş. Islâmın izzeti, dinin saadeti, Devletin yardımı, milletin bahası, ümmetin mecdi, ümeranın şerefi, Nasrın babası Mervan oğlu Ahmed. Allah izzette bakasını ve saltanatını uzun etsin. düşmanına Büyük kadı

(2) Hilâfet tarafından kendisine verilen unyandır. bazan da (Nasruddeve) şeklinde görülüyor.

Cehir oğlu Muhammedin oğlu ve Nasrın babası Muhammedin idare sinde bu iş cereyan etti. Allah mekinetini daim etsin Zilhicce sene 447

Süleyman Savcı

Amida da bu kitabelerin Bazı kelime ve cümleleri şöyle yazılmış :

Kitabe No. 8

Şerafûl'ümera sözünden sonra (Ebu nasır) künyesi ilâve edilmiş. Tarihin sonunda Vel-benna Nasır bini Cüneyd (yerine Nasır bin Sebe) yazılmış. Bundan sonra gelen kitabelerin bazısında da aynı Sebe ' (sözünü görüyoruz. El-Benna ' sözünü de mühendis (Ingénieur) diye terceme etmiş. Halbuki mühendis değil Mimar demektir.

Kitabe No. 9

Bu kitabeyi aynen şöyle almış :

Besmele Mimma emere bi amelîhi mevlâna (?) el-emir el-seyyid el-ecell el - müeyyed el-mensur izzül-islâm sadül-din nasrul-devle ve rûknül-mille ve (2) mecdül-ümme şerafûl-ümera ebu Nasır Ahmed ibni Mervan (?) şühur seneti (?) (1 kelime) işrine ve erbecmie ve cera zalike alâ yedey amilîhi ebi Tahir el-allâ bin kâgıd (?) bin sehl.

Kitabının içindeki 2 numarası ikinci satırı bildirir. Tahmine

dayanarak yazdığı kelimelere istifhan işaretini koymuş. Allâfı (Allâ') diye yazmış halbuki manaları başkadır. Tait'i de Kâgıt) diye kayd etmişti.

kitabe No. 10

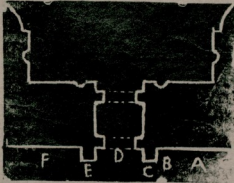
Bu kitabedeki şerafülümera'yı şerafül-emir) yazmış. Tarihte yalnızdır. Sitte ve işrin) değil selâse ve işrin)dir . Bu kitabeden sonra küfi yazının kısaca tarihçesini yapmış . Bu yazının yazılmasını Üçüncü hıfır asırdan sonra ve bilhassa Fatimilerin eserlerinden bahsediyor. Halbuki İstanbulda Evkaf islâmiye müzesinde ki Halife Ali ye ait yazıları görmemiş.

kitabe No. 11

Etale Allahü bekaehu) yazmış ve (Ve edame sultanehu) yu da eklemiştir. Sonunda vel-benna Nasir ibni sebe') demiştir.

kitabe No. 12

Dağ kapısı (Harput kapısı)nın iç yüzünde bulunan bu kitabeyi yazmak için şu plânı koymuş. Kitabenin içindeki işaret harfleri bu plânda işaret edilen harflerin yerleridir.

(A Besmele... Haza matavvaa bi amelihi (ve bimaihi vel-

infaku)ileyhi tekarrub (en)ila Al-lahi tealâ ve ilâ nebiyyihi B Muhammed Sallallahü aleyhi ve mevlâna (C) el-emir el-seyyid (?) el-ecell el-müey (D) yed el-mensur izzül-islâm Sad el-din Nasrul-devle ve ruknül-mille ve mecdül-ümme şerafülümera. (Sonu görülmüyor) plândaki G işaretli yerde iki satırdaki yazı kur'andan bir suredir. IX. 18

Müellif bu kitabenin mervanilere ait olduğunu belki yazının şekli . küfinin biçimi ve elkaplardan anlamış olacak.

K. Baykal

Maya ve Maniler

Ağ sapanın ağılığı
Cebinde Tarağılığı
Alıp aklımı baştan
Gözüğün oynaklığı

Göl'te yıldız mavıdır
Göksün keklık avıdır
Azap kızın memesi
Yangın yürek savıdır

Ay doğar ayan ayan
Yollara düştüm yayan
Düşüne girmez iken
Koynuna girdim uyan

Ay aydın açtı güzel
Çininde teşti güzel
Çevir öpüm yanaktan
Yüreğim geçti güzel

Tarih , Dil , Edebiyat Komitesi

Maya ve Maniler

Divarımdan aşaydım
Aşibem dolaşaydım
Kol atıp kabak gibi
Boynuna sarılaydım

Gün doğdu dağa düştü
Hızma dudağa düştü
Çevir öpüm yüzünden
Yolum uzağa düştü

Dağda endirdim kurdu
Atım terledi durdu
Beni garden edenin
Cehennem olsun yurdu

Ay aydındır ay hanı ?
Batıptır yorğan yanı
Yorğan kurhanın olam
İçindeki yar hanı

Tarih , Dil , Edebiyat Komitesi

Not (2) K. harfleri ve hı gibi okunmaktadır.

Hızma : Burun kanadına takılan gümüş yahut altın halka.

Diyarbakır Vilâyeti Bölgesindeki Akar Sular ve Edilen istifade

Yazan : Seyfi Alpan

geçen nüshadan Devam

Diğer küçük sular Dicle (veya Fırat) gibi büyük akar sulara karışır, bu akar sularla beraber denize dökülürler .

Dicle ve Fırat nehirleri Korna mevkiinde birleşip Pers körfezine dökülmeden evvel düz bir yereyden (araziden) aktıklarından yereyi münbit bir çamur (allüviyon) katmanı (tabakası) içinde bırakırlar, yani mansaplarına çok çamur getirirler. Tarihten evvelki devirlerden ve hatta Filipin oğlu Büyük İskender zamanında bu iki nehir şimdiki gibi birleşmeyerek ayrı ayrı Pers körfezine dökülüyorlardı; ve denizden 200 Km. içerde bulunuyorlardı. Bu iki nehirin getirdiği çamurlarla mansap kısımları doldu, artık ikisi birleşerek akmaya başladılar. Diğer akan sularda mansaplarına az çok döküntü getirirlerse de — Diclede olduğu gibi - önemi haiz değildir. Fakat mendereklerinin (meadre - akar suların dirsekleri) yerlerini uzun zamanlar neticesi olarak değiştirdiklerini görmekteyiz.

Diyarbakır Vilayeti Bölgesindeki Sulardan istifade şekillerine gelince:

Balıkçılık bakımından istifade

Bölgemizdeki sulardan bilhassa Diclede bir çok balık cinsleri mevcut olup başlıcaları şunlardır:

Şebbot : Nisan ve mayıs aylarında avlanır. Büyük bir balıktır.

Cero : İlk ve Son baharda avlanır. Oldukca büyük olur.

Sirink : Bu balık her zaman bulunur. Çok avlanır.

Zül balığı : Her vakit bulunur. Küçük bir balıktır.

Bahran . Birinci ve İkinci kânunda bulunur. Ufak bir balıktır.

Çepiç : Her zaman bulunur

Hiran balığı : „ „

Benli balığı : „ „

Sa'i balığı : „ „

Hafri balığı : „ „

Besbas balığı : „ „

Kızıl kanat balığı : „ „

Kurt balığı : Her zaman bulunur.

Bu saydığım balık cinslerinden başka Alabalık, Kalhan balığı

(değirmi bir balıktır) yılan balığı da bulunmaktadır. Diyarbakırda çok tatlı su balığı sarf olunur.

Dicleden eski devirlerde balıkçılıktan başka şekilde istifade teşebbüsleri düşünülmüştür. Bu gün ise hem Diclide ve hemde tabilerinden ve diğer küçük suların ufak bir mikyasa dahilinde bazı mevkilerde zirai bakımından ancak istifade olunabiliyor. Halbuki fenni vesait yapıldığı ve suların akım yolları az çok ishah edildiği takdirde çok istifade edileceğine şüphe yoktur .

Şimdi eskiden yapılmak istenmiş ve hala yapılmakta olan işleri kısa olarak anlatalım .

Dicle — Eski zamanda da Diclide nakil vasıtası olarak Kelek kullanılmıştır. Bu günde Eğilden odun taşıyor iptidai kelekler yine vardır. Taşdığı zaman (Nisanda) etrafında meydana getirdiği adacıklar ve allüviyonlu yereye (araziye) suların çekilmesinden sonra Kavun Karpuz ekilmektedir . Bu kavun karpuz ekilen sahaya yazın Hulle denilen Kamıştan çardaklar kurulurak bir mesire halini alır.

Dicleden istifade 1326 da Kurt İsmail paşa tarafından düşünülmüştür: Dicle ile Musula ve ya Habur suyu üzerinden Fırata vapur işletmek fikri .

Fakat Dicle ile Habur suyunun Musula kadar temizlenmesinin çok güç bir iş olduğu anlaşılınca ve Diyarbakırdan Cizreyede Vapur zorluğu görüldüncü bu işten vaz geçilmiştir . Bunun üzerine Cizre ile Musul arasında nehrin yatagının temizlenmesi düşünülmüş isede

çok pahaliya mal olacağı anlaşılmış ve vaz geçilmiştir. Birde Resül-ayından Habur suyu ile Fırata vapur işletilmesi kararlaştırılmış ve hatta vapur almağada teşebbüs edilmişse de netice hasıl olmamıştır. Nihayet Diyarbakıra 20 Km. uzakta bulunan Şehaban köyünün karşısından binlerce aemele ile bir kanal açmağa girişilmişse de ancak 3 Km. lik bir kısım kazılarak geniş bir ark açılmıştır. Bu ark bugün toprak altındadır.

Bu kanalın açılmasından gaye şudur.

Şehaban köyü, Tepe köyü ve Sağı köyü üzerinden Diclenin Diyarbakır'a kadar batı yönünü takip ederek Kıtırbil tepelerine ve buradan aşağıya inerek bu çevredeki toprakların sulanması (Sun'i sulanma)dır. Dicle hakkında lazım gelen izahatı verdim. Şimdi küçük sulardan istifadeye geçelim:

Baş madrap, Büyük su, Kesâmi suları Karacadağın eteklerinden çıkarlar, büyük piriçlikleri su'arlar. Bu üç su 15000 dönümlük yer sulamaktadır. Ambar, Pamuk, Şaklak, kuru ve Hazro sularından da kanallar açılarak ekine elverişli çok geniş yer kaplıyan piriç tarlalarına su verilmektedir.

Kalhane suyu :

Osmaniyeye bir buçuk saat mesafede.

Bogaz köyün yanından çıkar. İlkbaharın başından sonuna kadar suyu çoğalmakta devam eder,

6000 Dönümden fazla yer sular ve bir kaç değirmende döndürür.

Diyarbakırda değirmenler su ile döndürülmektedir.

Medya çayı :

Bu çay Yeni köy, Elma dere, Sımakî köylerinin topraklarını sulamaktadır.

Sinek çayı da Çermik kazasının 30 köyün topraklarını sulamaktadır. Bu suyun geçtiği yerlerde Pamuk, Akdarısı, kum darısı ve Mısır ekilmektedir. Çermiğin Esfel ismi verilen topraklarını sulayan Göz suyuda Pamuk ve yemiş bahçelerine hayat verir. Kurak mevsimlerde darı ve Arpa ekerler.

Görülüyorki Diyarbakır Vilayeti bölgesi akar sular bakımından zengindir. Yalnız fenni tesisatın yapılması ve akım yollarının (cereyan kanalı) islah edilmesi lâzımdır. Bundan başka bölgemiz tatlı su balıkcılığı bakımından da büyük kabiliyet göstermektedir. Yalnız iyi yetişmiş balıkçılara ihtiyaç vardır

Seyfi Alpan

Diyarbakırlı Bilginler ve ozanlar

ÂHÛ

Asıl adı Alidir. « kara oğlu » ünvanile ün almıştır. sesi güzel olduğu gibi musiki aleminde de bir çok başarıları vardır. Bir çok kimselere musiki üstatlığı yapmıştır. Onun bizzat yazdığı ve bestelediği bir çok ilahiler, nefesler vardır. Âhû bir beктаşi şairidir. Bir şarkı mecmuasına maliktir. 17 ci yüz yılda yaşadığı muhakkak olan âhûya ait bir parça aşağıdadır.

ÂHÛDAN

*Dilim kalem, kalbim defter yazarım
Muhabbet başına dalaldan beri
Leylam deyup kan ağlayup gezerim
Mecnun olup aşka uyaldan beri*

*Çıkcınca mi'raca hazreti sultan
Diledi ümmetin hudadan heman
Nur ile garak olup cümle bu cihan
Hak ana resulüm diyelden beri.*

*Gel ey zahit atma kendini dama
Keramet bizdedir şükür hüdama
Velakat kerremma beni ademe [1]
Saadet tacını giyelden beri.*

*Mahlasım Âhûdur adım alidir
Sanma derunumda dünya malıdır
Şükür kalbim iman ile doludur
Kendi noksanımı bilâlden beri.*

Abdi (çeteci abduallah paşa)

18 inci yüz yılda yaşayan ozanlardandır.

Diyarbakırın çermik ilçesinde doğdu. Şairin hayatı hakkında sicilde şu malumat vardır. « Diyarbekirde çermiklidir. vüzera levend baş ağası olarak şecaatle meşhur oldu.

[1] Adem oğlunu, tekrim eyledik ; Yani cömertlik, kemâl, irfan, erlik bahş eyledik.
[Kurandan]

Yazan : A. Ş. Kavut

Bu siyt kendisini mirimiran eyledi .». Muhtelif vilâyetlerde yaptığı memuriyetleri uzun uzadıya yazdıktan sonra eserleri için diyorki : « Tertibi ziba enharül cinan fi vicdani ayatul kur'an nam iki eseri hamesi fazlın irfanını iyan etmiştir. »

Ali emiri esamii şuarayı amid adlı eserinde Abdi hakkında şu malumatı verir : « Hatta, şair, alim, fazıl, şeci ve kerim idi. Arabi, fa'isi, Türki lisanlarının her üçünde de eşari beligi vardır. » .. 1760 ta Diyarbakırda vefat etti..

Bu parça onundur.

*Nesim âyâti zülfün arz ederse mülketi çine
Seraser firkaî ateş perestâni gelür dine
Görüp hâlî siyâhın sarışın rüyinde mahlûlum
Habeş sultanidir güyâ oturmuş tahti zerrine
Ruhinle mihr olunca imtihan şarhi metâliden
Mümeyyizler dedî hüsnün sezâvâr oldu tahsine
Kaçarken tiği gamzeden erişti dâmi girdâbe
Girrişte oldu mürği hatırım çengüli şahine
Dideni ol şahı hune tiği gamzen olmasaydı ah
Dedi bilmezisin cellât lazımdır salâtine*

Baki

Baki 1140 (M. 1727) Diyarbakırda doğdu. Bir şekerci idi. Bir divançe olacak kadar manzumeleri vardır. 1215 M. (1800) senesinde öldü. aşağıdaki gazel onundur.

Bakiden :

Gazel

*Aldı aklım ey peri ol sinei pakin senin
Ben senin hayranınım yokmu idrakin senin
Gül mülayim tîynet ol serkeşlik etme aşka
Hanki iklimden alınmıştır acep hâkin senin
Fenni aşkı kim sana talim kulmuş ey gönül
Kimdir üstadin ki yok bir kimseden bakın senin
Bu aceptir tıfl iken erbabu aşkı fehm eder
Merhamet babını bilmez tab'i calâkin senin
Öyle bir gizli kapılmışın güli ruhsara kim
Kimse bilmez (Bakî) ya ol çeşmi nemnakin senin*

Çakiri

Asıl adı âbidir. 1080 (M. 1669) tarihinde doğdu. Bilhassa mücel-litliği ile ün almıştır. Bir çok şiirler yazmışsada ne yazık ki malumumuz değildir. 1160 (M. 1747) senesinde vefat etti..

Cehdi

İbrahim Cehdi Diyarbakır müftüsü seyyit kasım efendinin hafidi Süleyman efendinin oğludur

1185 (M. 1772) de Diyarbakırda doğdu. Tahsilden sonra edebiyatla uğraşmaya başladı. Bir çok memuriyterlerde bulunmuştur..

Ahfadından Süleyman nazif beyin verdiği varakada 1223 ve « tezkirei şuarayi amid » te 1204 senesi leylei reğaibinde Diyarbakırda öldüğü yazılıdır ailesinden bir çok değerli bilgin ve ozan yetişmiştir'.

Cehdiden

Gazel

*Hemişe şişei dül sevdiğin meksur dursun mu
Aduyi bed likayı seyr edüp mesrur dursun mu
Nigâhi iltifatın yok dili mahzuna cevriñ çok
Yine dersinki viran olmasın, mamur dursun mu
Sana senden şikâyet ederim sen kûş tutmazsın
Senin mülkünde şahın zülmi na mahsur dursun mu
Bana dersin ki lâlen sırrını gönünde pinhan et
Sinik billur içinde badei engür dursun mu
Çıkardım genci dilden (cehdi) zikimet müceyherler
Yazıktır böyle nazmı pâkler mestur dursun mu*

A. Ş. Kavut

Diyarbakır Hakkında Yapılan Etütler

AMİDA

Yazan : K. Baykal

*Matériaux pour l'épigraphie
et l'histoire Musulmanes
du Diyar—beker
Par*

MaX van Berchem

*Beitrage Zur kunstgeschichte des
mittelalters von nordmesopotamien,
Hallas und dem abendland*

Von

*Josef Strzowski
1910*

Heidelberg

*Carl winter's un' versitatsbuchhand-
lung Paris Ernest Leroux*

Kitap ciltli ve 390 sayfadır. Ek olarak XXIII planda 53 resim, plan ve kroki var. Kitabelerin fotoğrafları da bunlar arasındadır. Ayrıca sayfalar arasında da resimler var. 128 inci sayfaya kadar Bercem düşüncelerini Fransızca yazmış aşığı Almancadır.

Fransızca kısmı şöyle tertip edilmiştir :

Medhalden sonra birinci bölüm, Sur,kapı ve kaleler: Hali hazır Tarih ve kitabeler : Abbasiler Mervaniler, Selçukiler. İkinci bölüm. Ulu cami : A Hali hazır. B Tarih ve kitabeler, İnalıdır. 3 üncü bölüm. Türlü kitabeler, keyfa Artıkları , İnalidler, Eyyubiler, küçük asya selçukileri, Mardin artıkları, Türkoman, Osmanlılar, Dördüncü bölüm. « İnsbruch » deki kupa.

izah

Birinci bölümün ilk kısmında şehrin etrafını çeviren surların hali hazır vaziyeti, şehrin adı ve yeri ; Tarih ve kitabeler kısmında Arapların Diyarbakıra gelişleri Abbasiler kısmında Abbasilerin Diyarbakıra nüfuzu, şehrimizde bıraktıkları kitabelerden Halife Muktedire ait 7 , Mervanilerden Ebu Ahmed, 426'in 5, Ebu Nasr 457'in Mardin kapısı dışında Dicle üzerindeki köprü üzerinde 2, 'Ebu nasrın '476' sarlar üzerinde 1, Selçuklardan Sultan Melikşahın sur üzerinde 2 kitabesi kaydedilmiştir. Kitabeler Osmanlı neshi ile yazılmış Fransızcaya çevrilmiş ve açıklamalar yapılmış.

İkinci bölüm yalnız « Ulu cami » ye hasredilmiş . Bu bölümün A kısmında bu günkü hal tasvir ve plânı yapılmış. B kısmında Selçuklardan Sultan Melikşah '484'in kitabesi, sonra Diyarbakırı idare edenlerden İnalidlerin bir cetveli yapılmış.

İnalid İaldı ve sultan mehmet '510 senesine doğru '1, Aynı zata ait 518 yılında yazılmış 1, Nisan el—Hasan ve inalid Mahmud '550'nin 1, Nisanid Ali inalid Mahmud '559'in 1, Nisanid Ali ye ait 2 kitabe yazılmış.

Üçüncü bölüm, Türlü kita-

beler kısmında Ulucamiden başka yerlerde inalıdlerin kitabelerinden bir parça, Nisanid Mes'ud '578'in 1, Keyfa artıkları bahsinde Hasn—keyfı hakkında kısa bir fikir verdikten sonra Halep kapısında artık oğlu Mehmed '579'in bir kitabesini yazmış ve uzun açıklamalar yapmış. Kitabedeki "Melikül 'ümera inanc bigu kutluğ beg ebi el-fetih Mehmed bini kara arslan bin davud bin Sukman bin Artık" cümlesindeki (Biga) yı (Yabgu) diye izah etmiş Orhon kitabelerinden örnekler alarak fikirler beyan etmiştir. "Bu mesele kitabeler kısmında ayrıca izah edilecektir." Artık oğlu Sukman II '595'in 1, Artık oğlu Mahmud '605'in 5 kitabesi ve yine (Bigu) hakkında malumat var . . . Eyyubilerden Sultan Eyyub '634' adına 2., küçük asya selçuklarından sultan keyhusrev II. adına 1, Mardin artıkları, Artık oğlu Melik Salih '731' adına 1, Türkoman kısmında Mardin artıklarından sonra Diyarbakıra gelenler, Kara Yoluk , Kara Yusuf . . . Osmanlı kısmında süleyman I e ait 1 , Ulu camideki buz vakfiyesi , Mehmed IV ün bir kitabesi yalnız varlığını işaret etmiştir . Bu sonuncuyu aynen almamış.

Dördüncü bölüm eski avusturyanın (İNNSBRUCH) şehrindeki Ferdinand müzesinde bulunan ve terazi kafesine benzeyen bir kupadaki Artık oğlu Davudun bir kitabesini kaydetmiş. Bunun izahı ile Fransızca kısmı bitiyor. Kitap okunmaya değer yalnız şu noktalara iyi dikkat

etmelidir

Kitabeleri beyliyenin fotoğraflarından okumuş bir kısmı eksik ve birazıda yanlış alınmıştır. Ben bu kitabeleri yerinde tetkik ettim. Emekli Baş Öğretmen Süleyman Savcı da hepisini güzelce tesbit etmiştir. Benim yerinde okuduğum Süleymanın tesbit ettiği ile müellifinkileri karşılaştırdım. Eksiklikleri ve terceme yanlışlıklarını tesbit ettim, dergimiz neşredildikçe bu kitabeleri süleyman savcı neşrecek ben de AMİDA'nın eksikliklerini bunların altında göstereceğim. Sonra kitabelerin hepsi bu kadar değil. Müellif 40 tane yazmış, Halbuki 150 den fazladır. Önemli dökümanlardan bir çoğunu da yazmamıştır.

Dört köşe minareler çan kulesidir demiş bu yanlıştır., Hepisi TÜRK stilidir. üzerlerinde müteaddit kitabe var.

Ulu cami "kiliseden dönmüştür. Yanındaki tarihi binalar bizans ve Romen eseridir" diyor. Bu günkü cami kiliseden dönme değildir. yanındaki eserler üzerindeki mükemmel küfi kitabeleri ile camiin yapı taşları stili TÜRK eseri olduğunu ispat ediyor

Planda gösterdiği Fatih paşa camii "Ermeni, sen teodor kilisesinden tahvil " edilmiştir.

Devam edecek

İmtiyaz_sahibi : Diyarbakır Halkevi
Umum neşriyatı İdare eden
Avukat Ağah Arman

©Diyarbakır Basimevlinde basılmıştır.